

58798 n

Boda Mihály

Célzott emberölés és igazságos háború

Része-e a célzott emberölés (targeted killing) az igazságos háború viselésének?

A 2000-es évek eleje óta Izrael vagy az Egyesült Államok hadserege fokozódó mértékben támad célzottan egy-egy korábban azonosított és megfigyelt terrorista vezetőt vagy a terrorizmusban komolyabb szerepet játszó személyt. Ennek a folyamatnak egy kiemelkedő eseménye volt az Oszama bin Laden ellen irányuló sikeres támadás 2011. május elején. Ezeknek a küldetéseknek, amelyekben egy-egy nevesített és ellenséges személy ellen hajtottak végre halálos támadást, a legelterjedtebb elnevezése a „célzott emberölés”. A célzott emberölést magukban foglaló küldetések a végrehajtó felek igénye szerint az általuk igazságosan viselt háború részét képezik. A következőkben azt a kérdést vizsgálom meg, hogy a célzott emberölés tényleg része-e az igazságosan viselt háborúnak. A rövid válaszom szerint az olyan terrorista vezetők mint Oszama bin Laden materiálisan ártatlanok, ám mivel szimbolikus fenyegetést jelentenek, morálisan nem, ezért az önvédelem alapján támadhatóak az igazságos háború keretein belül. A kérdés direkt vizsgálata és a válasz kifejtése előtt szükségesnek tartom tisztázni az igazságos háború viselésének a fogalmát, illetve a célzott emberölés fogalmát.

Boda Mihály: Targeted Killing and Just War (Is Targeted Killing a part of Waging Just War?)

The number of targeted attacks by the armies of Israel and the USA against terrorist leaders has been increased since the beginning of the 2000's. One of the most important events of this process was the targeted attack against Osama bin Laden at the beginning of May in 2011. These missions consist of attacks with lethal violence against one named person of the enemy, and are called targeted killing. According to the claim of the executive sides, targeted killing is a part of the just war, at least in principal. In what follow I examine the question whether targeted killing could really be a part of just war. In short, according to my answer, terrorist leaders like Osama bin Laden are materially innocent, but morally noninnocent, namely symbolic, threats, and for this reason, they can be attacked justly in self-defense by targeted killing. Before examining the question directly, I briefly clarify the concepts of just war and targeted killing.

Az igazságos háború

Az igazságos háború elméletének az a szerepe, hogy morálisan megítélhetővé tegye a katonai fegyveres konfliktusokat, hogy azok igazságosak vagy igazságtalanok-e. Erre akkor van lehetőség, és ez egy fontos előfeltételezése az elméletnek, ha legalább elvben lehetséges a katonai fegyveres konfliktus igazságosságról vagy igazságtalanságáról döntené a hadviselő felek saját törvényeitől függetlenül.

Az igazságos háború elmélete kétféleképpen értelmezhető. Egyrészt nemzetközi jogi szempontból, amikor a gondolkodás története során kialakult nemzetközi jogi szabálygyűjtemény egy részét értjük rajta, illetve, másrészt, morális szempontból, amikor a nemzetközi jogi szabályrendszer előbbi részét megalapozó morális elméletet értjük rajta. A

továbbiakban, ha külön nem jelzem, akkor az igazságos háború elméletén a morális elméletet értem.

Az igazságos háború elmélete a háború morális megítélésének az egyik elmélete. A háborút legalább háromféleképpen lehet morális szempontból megítélni, a pacifizmus, a realizmus és az igazságos háború álláspontjából.¹ Az elméleteket a legegyszerűbben úgy határozhatjuk meg, hogy a pacifizmus szerint minden háború rossz, a realizmus szerint minden háború jó, és az igazságos háború elmélete szerint nem tudunk minden háborút egyaránt jónak vagy rossznak ítélni, mert bizonyos háborúk jók, mások rosszak.

Az igazságos háború elmélete szerint egy háború morális megítélése annak a következménye, hogy a háború megfelel-e az igazságos háború mércéinek. Az igazságos háború mércéit az elmélet szabályok formájában fogalmazza meg. A szabályokat három csoportba szokás sorolni, attól függően, hogy a háború melyik szakasza számára szolgálnak mércéül. Ennek megfelelően beszélhetünk a háború igazságos indításának, a háború igazságos viselésének és a háború igazságos befejezésének a szabályairól. Egy adott háború igazságosságának a megítélése mindhárom szabálytípustól függ.²

Tárgyunk szempontjából elsősorban a háborúviselés igazságos szabályainak van jelentősége, ezért a másik két szabálytípust nagyrészt figyelmen kívül hagyom. Ugyanakkor megemlítem az egyik olyan szabályt, amelynek nem csupán az egyik szabálytípusban van helye, hanem az igazságos háború indításának és viselésének a szabályai között is. Ez a szabály az önvédelem szabálya. Az önvédelem szabálya úgy szól, hogy katonai erőszak csak önvédelmi esetben alkalmazható.³ Ennek a szabálynak egyrészt helye van a háború indításának a szabályai között, amikor a szabály úgy pontosítható, hogy háború csak igazságos céllal kezdeményezhető, és az egyik legfontosabb igazságos cél az önvédelem. Ez alapján egy állam vezetése abban az esetben szállhat háborúba, ha az állam által viselt katonai harc célja az állam védelme, illetve azon belül leginkább, de nem kizárólag az állam civil, nem harcoló tagjainak a védelme. Az önvédelem ebben az esetben azt indokolja, hogy az állam a békés állapotból háborús állapotba menjen át. Természetesen az önvédelmi harcok nem kizárólag a *de facto* békés állapotból kiindulva kezdődhetnek. Az önvédelemre alapozva a háború indítására akkor is lehetőség van, ha az agresszor már átlépte az államhatárt, azaz a *de facto* már kirobbant háború esetében is. Ebben az esetben ugyanis a megtámadott állam a háborúban *de jure* még nem vesz részt, amit megtehet az önvédelemre hivatkozva.

Az önvédelem szabályának, másrészt, helye van a háború viselésének a szabályai között is, amikor a szabály úgy fogalmazható meg, hogy a háborúban harcoló katonák csak abban az esetben vehetik el az ellenséges katonák életét, ha az ellenséges katonák fenyegetést jelentenek rájuk.⁴ Ebben az esetben az önvédelem során egy *de facto* és *de jure* is zajló háborúban a katonák közvetve saját magukat védik, közvetlenül pedig az államot. Mivel ennek a szabálynak a későbbiekben komoly szerepe lesz, ezért érdemes jobban részletezni.

A háborúviselés önvédelmi szabálya azon alapszik, hogy a harcolók esetében különbséget lehet tenni a speciális háborús tevékenység és az emberi tevékenység között. A speciálisan emberi tevékenység az, amit a civilek tesznek, jellemzően az emberi létmóddal járó tevékenységek, például az étkezés vagy a higiénias tevékenység. A harcolók ilyen tevékenységet végezve, a civilekhez hasonlóan, nem jelentenek fenyegetést a másik félre. A

¹ Vö. például: Ceadel, Martin: *Thinking about Peace and War*. In Oxford, 1989. OUP.; Cady, Duane L.: *From Warism to Pacifism. A Moral Continuum*. Philadelphia, 2010. Temple University Press.

² Vö. például: Frowe, Helen: *The Ethics of War and Peace*. London, 2011. Routledge.

³ Vö. például: Frowe, Helen: *Defensive Killing*. Oxford, 2014. OUP.

⁴ Nagel, Thomas: War and Massacre. In *Philosophy and Public Affairs* (1), 1972., 133. sk.; Zohar, Innonence and Complex Threats: Upholding the War Ethic and the Condemnation of Terrorism. In *Ethics* (114), 2004., 737-738. o.

speciálisan háborús tevékenység az a tevékenység, amelyben a harcolók fenyegetést jelentenek a másik félre.

A fenyegetés maga is többféle lehet, például aktív, ha a fenyegetés morális kár (pl. civil életek támadása) okozásának a szándékos kísérlete (pl. támadás), vagy passzív, ha a fenyegetés az aktív fenyegetéssel való szándékos, de csupán helyben állásban vagy mozgásban megvalósuló együttműködés, amely azonban korlátozza az aktív fenyegetés elkerülésének a lehetőségeit (pl. a hátunk mögött állomásozó, de nem támadó ellenséges hadsereg, ha előlről egy másik ellenséges hadsereg támad);⁵ illetve közvetlen, ha a fenyegetés közvetlenül fenyeget morális kárral (pl. az életet fenyegető csapás), vagy közvetett, ha a fenyegetés létében vagy mozgásával csökkenti valamilyen morális kár elkerülésének az esélyét (pl. az önvédelemben akadályt jelentő civilek).⁶ A passzív és a közvetett fenyegetés közötti fontos különbség, hogy amíg a passzív fenyegetés mindig része egy olyan összetett fenyegetésnek, amelyben egy aktív fenyegetés is megtalálható, addig a közvetlen és a közvetett fenyegetés között nincs ilyen összhang.

Ezeket a fenyegetéstípusokat jellemezhetjük egy másik terminológiában is, azaz a materiális és a morális ártatlanságukkal vagy nem-ártatlanságukkal.⁷ A materiális ártatlanság annak a kérdése, hogy vajon a fenyegetés oksági szempontból veszélyes-e, vagy sem, a morális ártatlanság pedig annak a kérdése, hogy a fenyegetés morálisan felróható-e (például szándékos-e, gondatlan-e), vagy sem. Ebben az értelemben az aktív és a passzív fenyegetés materiálisan és morálisan egyaránt nem-ártatlan (bár amíg az aktív fenyegetés önmagától, addig a passzív fenyegetés csak származékosan, az aktív fenyegetéssel való összhangja miatt, rendelkezik ezekkel a tulajdonságokkal), a közvetlen fenyegetés materiálisan nem-ártatlan, de morálisan lehet ártatlan és nem-ártatlan egyaránt (utóbbi esetben aktív fenyegetéssé válik), végül a közvetett fenyegetés materiálisan ártatlan és morálisan lehet ártatlan és nem-ártatlan is. A fenyegetés típusait és az egyes típusok jellegzetességeit az alábbi táblázat foglalja össze.

FENYEGETÉS	materiálisan	morálisan
aktív	nem-ártatlan	nem-ártatlan
passzív	nem-ártatlan (származékosan)	nem-ártatlan (származékosan)
közvetlen	nem-ártatlan	ártatlan
közvetett	ártatlan	nem-ártatlan /ártatlan

1. táblázat *A fenyegetés típusai 1.*

Visszakanyarodva a háború viseléséhez, a háború igazságos viselésének a szabályai annak a szabályai, hogy miként lehet morálisan elfogadható módon harcolni egy háborúban. A háborúviselés szabályai két nagy csoportra oszthatók, azoknak a viselkedéseknek a szabályaira, amelyeket az igazságosan harcolók a háborúban megtehetnek, és azokra a fegyverekre vonatkozó szabályokra, amelyek az igazságos háborúban bevethetők. Az igazságos viselkedés szabályai hagyományosan ismét három típusba oszthatók, a nem-harcolókkal (általában a civilekkel) szembeni viselkedés szabályaira, amiket diszkriminációs szabályoknak is nevezünk, a harcolókkal (általában a katonákkal) szembeni viselkedés szabályaira és az előbbi két szabály szabályszerű kivételeire.

⁵ Zohar, Noam J.: Innocence and Complex Threats: Upholding the War Ethic and the Condemnation of Terrorism. In *Ethics* (114), 2004., 742. skk.

⁶ Frowe, Helen: Self-Defence and the Principle of Non-Combatant Immunity. In *Journal of Moral Philosophy* (8), 2011., 535. skk.

⁷ Vö.: McMahan, Jeff: Innocence, Self-Defense and Killing in War. In *The Journal of Political Philosophy* (2), 1994., 193. o.

A háborúviselés szabályainak alkalmazását illetően fontos kérdésként merül fel a harcolók és a nem-harcolók közötti fogalmi különbség (diszkrimináció) feltárásának a lehetősége. A különbség konkretizálása egyrészt azért fontos, hogy világos legyen, kivel szemben milyen szabályokat kell alkalmazni a harc során, másrészt pedig azért, hogy kiderüljön, vannak-e esetleg olyan személyek, akik valamilyen módon, távolról vagy közelről, de összefüggésben állnak a harccal, és nem férnek bele egyértelműen sem a harcoló, sem a nem-harcoló kategóriába.

A harcoló-nemharcoló különbség azon alapul, hogy kiket lehet igazságosan támadni a háborúban, és kiket nem. A „nem-harcoló” oldalról közelítve a distinkciót mondhatjuk azt, hogy a támadás igazságtalan célpontjai az ártatlanok, azaz őket nem lehet támadni, mivel ők semmilyen módon nem vállaltak vagy vállalnak szerepet a harcokban, így semmilyen felelősséggel sem rendelkeznek. Az ártatlanok ellentéte a felelősök, akik igazságosan támadhatók a háborúban, mivel valamilyen szempontból előidézői vagy fenntartói a harcoknak. Azonban, az ártatlan-felelős ellentétpár nem fedi tökéletesen a nemharcoló-harcoló különbségtételt, mivel a harcok nyilvánvaló alanyai és célpontjai – a katonák – a legtöbb esetben nem bírnak olyan típusú felelősséggel, amiből arra lehetne következtetni, hogy őket igazságos támadni. A katonák – legalábbis a harcoló katonák – ugyan okai a harcnak abban az értelemben, hogy végül is ők azok, akik kilövik az első puskagolyót, vagy akik válaszolnak a kilőtt puskagolyóra. Pusztán ez a felelősség azonban morálisan nem annyira lényeges, hogy általa olyan morális ítéletet lehessen megalapozni, mely szerint a katonák morális értelemben felelősek a háborúért és ezért őket igazságos támadni. Egy másik probléma, hogy a harcok kezdeményezésében és fenntartásában a katonáknál sokkal nagyobb felelőssége van az egyébként ténylegesen nem harcoló politikusoknak, így az ellentétpár értelmében ők is támadhatók lennének.

A „harcoló” oldalról közelítve a kérdést mondhatjuk azt, hogy a támadás igazságos célpontjai elsősorban a katonák, mivel a katonák azok, akik, manapság és főszabály szerint, a jelentőséggel bíró információk birtokában a saját akaratukból és a hadsereg hivatalos jóváhagyásával, vállalják az állam fegyveres védelmét. Valaki katonának állva vállalja, hogy adott esetben az ellenséges katonák elvehetik az életét, illetve elfogadja, hogy adott esetben neki kell elvennie az ellenséges katonák életét. A katonákkal szemben állnak a civilek, akik főszabály szerint saját akaratukból nem vesznek részt a harcokban, így nem vállalják azt, hogy másokra támadjanak, vagy, hogy mások támadják őket. Azonban a katona-civil ellentétpár sem fedi teljesen a harcoló-nemharcoló megkülönböztetést, mivel vannak olyan civilek, akik harcolnak. A harcoló civilek ugyanis nem lesznek katonák, hiszen hiába köteleződnek el saját akaratukból a harcnak, nem rendelkeznek a katonai kiképzés során elsajátítható sajátos elméleti, gyakorlati, érzelmi, erkölcsi és morális tudással, illetve a katonaság hivatalosan nem hatalmazza fel őket az állam védelmére.

A harcoló-nemharcoló megkülönböztetést így talán érdemes úgy érteni, hogy azok a személyek támadhatók igazságosan a háborúban, akik fenyegetést jelentenek, azok a személyek azonban, akik nem jelentenek fenyegetést, nem. Ebben az esetben igen sok múlik a fenyegetés értelmezésén, illetve az olyan felelősségtípusok körvonalazásán, mint az aktív, passzív, közvetlen vagy közvetett fenyegetés. Csak ezt a négy fenyegetéstípust vizsgálva azt mondhatjuk, hogy igazságos támadás csak az aktív, passzív és a morálisan ártatlan közvetlen fenyegetés ellen irányulhat, de a közvetett fenyegetés egyik típusa ellen nem (rossz szándékú vagy nem rossz szándékú akadályozó civilek).

A kérdés ezzel úgy alakul át, hogy meghúzható-e a határ a közvetlen és a közvetett fenyegetés között, azaz hogy léteznek-e olyan személyek, akik egyszer közvetett fenyegetést jelentenek, másszor pedig közvetlen, passzív vagy netán aktív fenyegetést. Amennyiben a határ nem húzható meg egyértelműen, akkor az azért van, mert a háborúhoz valamilyen közeli vagy távoli módon kapcsolódó személyek nem egyértelműen oszthatók harcolókra és nem-

harcolókra, és így a harcoló-nemharcoló megkülönböztetés sem teljesen kielégítő. Mielőtt folytatnám ezt a gondolatmenetet, röviden kitérek arra, hogy miként értem a célzott emberölés fogalmát a tanulmányban.

A célzott emberölés

A célzott emberölés a terrorellenes háború része, és mint ilyen a terroristavezetők vagy a terrorista szervezetekben komoly szerepet játszó személyek likvidálásának a módszere. A módszer többféleképpen is alkalmazható, vagy távolból, drónok és irányított rakéták segítségével, vagy közről, speciális taktikai katonai egységek által. Mielőtt rátérek a módszer morális értékelésére, érdemes pontosabban is körülírni, hogy mit is takar maga a módszer.

A módszerre nem kizárólag célzott emberölésként (*targeted killing*), hanem merényletként (*assassination*)⁸ vagy személy szerinti emberölésként (*named killing*)⁹ is hivatkoznak a témával foglalkozó szerzők. A három kifejezés ugyan bizonyos értelemben hasonló módszert takar – elvenni egy előre kiválasztott vezető személy életét, azonban csak legfeljebb részben azonos jelenségre utal.

A merénylet elsősorban a politikai célokat szem előtt tartó emberölés, amelynek az angol nyelvű szakirodalomban van egy sajátos, az árulást és a hűtlenséget magában foglaló felhangja is.¹⁰ Amennyiben elhagyjuk ezt a felhangot, a „merénylet” kifejezés akkor sem pontosan arra utal, amire a célzott emberölés. A célzott emberölésnek, bár van politikai dimenziója, azonban ennek a dimenzióknak jelentősen kisebb a súlya, mint a releváns jogi vagy morális dimenzióknak. A merénylet esetében pedig pontosan fordítva áll a helyzet, a jogi és a morális jelleg sokkal kevésbé fontos, mint a politikai jelleg. A cikk végén visszatérek még arra a kérdésre, hogy vajon lehet-e valamilyen fogalmi kapcsolatot találni a célzott emberölés és a merénylet egy sajátos formája, a zsarnokölés között.

A „személy szerinti emberölés” kifejezés mentes a merénylet felhangjától. A „személy szerinti emberölés” kifejezés a katonai fegyveres konfliktusok egyik első szabályozásában, a nemzetközi jogi szempontból igen jelentős Lieber kódexben fordul elő.¹¹ A kódex határozottan tiltja a személy szerinti emberölést, mint ami személy szerint nevesíti a célszemélyt, ezzel kiemeli őt a katonai fegyveres konfliktust vívó személyek, a katonák (harcolók) közül, és bűnözőként állítja be. A „nevesítés” a kódex szerint nem más, mint bűnözőként való nevesítés, a „személy szerinti emberölés” pedig ítélet végrehajtás. A katonai fegyveres konfliktusokban azonban, legalábbis a Lieber kódex megszületésének idején, 1863-ban, katonák vesznek részt, akik egy közösség, az állami hadsereg tagjaként teszik azt, ami tesznek. A személy szerinti emberölés módszerének alkalmazása így önkényes, egyetlen indoka az, hogy a megnevezett személy az ellenség egyik katonája. A módszer elterjedt alkalmazása azzal járhatna, hogy a hadviselő felek önkényesen törvényen kívül helyeznék az ellenség meghatározó személyiségeit, illetve bárkit az ellenség soraiból. Ez pedig egyenértékű

⁸ Pl. Gross, Michael L.: *Assassination: Killing in the Shadow of Self-Defense*. In J. Irwin (ed) *War and Virtual War: The Challenges to Communities*, Amsterdam, 2004. Rodopi.

⁹ Pl. Lieber kódex 148 §. A kódexben egész pontosan nem a „named killing” szerepe, hanem az, hogy „proclaiming either an individual belonging to the hostile army, or a citizen, or a subject of the hostile government, an outlaw” (http://avalon.law.yale.edu/19th_century/lieber.asp#sec9). A „proclaiming” fordulatra azonban manapság „named killing”-ként hivatkoznak. Vö.: például Gross, Michael: *Assassination and Targeted Killing: Law Enforcement, Execution or Self-Defence?* In *Journal of Applied Ethics* (23), 2006., 325. skk.

¹⁰ Vö.: A Merriam-Webster Dictionary értelmezésével: <http://www.merriam-webster.com/dictionary/assassinate>. Továbbá: Gross, Michael L.: *Assassination: Killing in the Shadow of Self-Defense* In J. Irwin (ed) *War and Virtual War: The Challenges to Communities*, Amsterdam, 2004. Rodopi, 100-102. o.

¹¹ Lieber kódex 148 §. (http://avalon.law.yale.edu/19th_century/lieber.asp#sec9).

lenne azzal, hogy megszűnne a katonai fegyveres konfliktusok sajátos szabályozása, és a katonai fegyveres konfliktusok szabályozására csak a saját államok (adott esetben különböző és egymásnak ellentmondó) törvényeinek alapján lenne mód. Mivel az igazságos háború elméletének az az egyik előfeltételezése, hogy lehetséges a hadviselő felek törvényeitől függetlenül megállapítani, hogy a konfliktusban mi számít igazságosnak vagy igazságtalannak, ezért ebben az esetben az igazságos háborúnak ez az előfeltételezése is alaptalanná válna.

A „célzott emberölés” kifejezés mentes az árulás és hűtlenség felhangjától, a módszer pedig mentes a katonák (harcolók) bűnözőkké való átminősítésének a hibájától. A célzott emberölés azonban csak korlátozottan alkalmazható, nem lehet minden, a háborúval közelebbi vagy távolabbi kapcsolatba hozható személy ellen alkalmazni. A célzott emberölés módszere egyrészt nem alkalmazható a nem-harcolók ellen, illetve egy bizonyos értelemben a harcolók ellen sem.

A nem-harcoló személyek ellen alkalmazott célzott emberölés célpontjai például a politikusok lennének. A politikusok azonban nem katonák, így – a katonákkal szemben – nem is vállalták annak a lehetőségét, hogy az ellenséges katonák elvegyék az életüket, illetve ezzel párhuzamosan nem vállalták fel annak a lehetőségét sem, hogy adott esetben nekik kell elvenni az ellenséges katonák életét. A politikusok így bizonyos védettséget élveznek a fegyveres harcok alatt, mert nem szabad őket támadni, sem a hagyományos módszerekkel, sem a célzott emberölés módszerével.

A harcolók, például a fronton harcoló katonák ellenében alkalmazott célzott emberölés kérdése nem ennyire egyértelmű. Ugyanis a háborúban, bizonyos értelemben, lehetséges, hogy egy-egy katonai küldetés célja az ellenséges főhadiszállás bombázása, és így az ellenséges katonai vezetés megbénítása. Továbbá, többé-kevésbé elfogadott vagy legalábbis igen hasznos módja a hadviselésnek mesterlövészek alkalmazása, akiknek a városi hadviselésben komoly szerep jut. Ezekben az esetekben azonban a cél nem egy személyében érintett katona életének az elvétele, hanem sokkal inkább egy-egy katonai szerepet (pl. katonai vezető, katonai felderítő vagy behatoló egység tagja) betöltő ember életének az elvétele.¹²

A célzott emberölés azonban ebben az esetben is csak bizonyos értelemben igazságos. A katonák viselkedését ugyanis az igazságos háború elmélete mellett szabályozza annak a hadseregnek az erkölcsi kódexe, a harcosok erkölcsi kódexe, amelyben a katona szolgálatot teljesít. A harcosok erkölcsi kódexe olyan szabálygyűjtemény, amely a katonai hagyományok alapján és nem a háború viseléséről kialakult tágabb morális nézetek (azaz az igazságos háború elmélete) alapján szabályozza azt, hogy a katonák miként viselkedhetnek másokkal, ideértve a katonatársakat, a feljebbvalókat, a saját államának civiljeit és az ellenséges állam civiljeit. Ennek a kódexnek az alapján a katonák becsületével sokszor nem fér össze az ellenséges katonai vezetők elleni közvetlen támadás vagy a városi hadviselésben igen hasznos mesterlövészek alkalmazása. Mivel azonban a harcosok erkölcsi kódexe a hagyományokon alapszik, ezért az eltérő katonai hagyományok eltérő erkölcsi kódexet eredményezhetnek, amelyek különböző – egymással ellentétes – szabályokból állhatnak. Némely erkölcsi kódexben a célzott emberölés szerepelhet az ellenséges katonákkal szemben alkalmazható eszközök között.

Mindent összevéve, a célzott emberölés módszerét a továbbiakban úgy fogom érteni, mint aminek az egyértelmű célpontjai a terrorista vezetők vagy a terrorista szervezetekben komoly szerepet vállaló személyek, de nem a nem-harcolók vagy a katonák.

Része-e a célzott emberölés az igazságos háború viselésének?

¹² Statman, Daniel: Targeted Killing. In *Theoretical Inquiries in Law* (5), 2004., 190. o.

Terroristák: harcolók és nem-harcolók között

Annak az elképzelésnek, hogy a célzott emberölés célpontjai nem lehetnek nem-harcolók vagy katonák, hanem csak terroristák, az egyik velejárója az, hogy a terroristákat általában nem tudjuk besorolni sem a harcolók közé, sem a nem-harcolók közé.

Harcolóknak, pontosabban a katonáknak a nemzetközi jogban azokat a személyeket tekintik, akik tagjai egy hierarchikus szervezetnek, akik legalább bevetésen nyíltan hordják fegyvereiket, és akik betartják a háború viselésének a szabályait. A terroristákra ezek közül csak a második feltétel áll, általában, hogy fegyvereiket a bevetés alkalmával nyíltan hordják, az első és a harmadik feltétel azonban nem. A harmadik feltétel azért nem áll fenn, mert a terroristák célpontjai elsősorban a nem-harcoló, civil lakosság, pontosan azok a személyek, akiket a háborúviselés igazságos szabályainak értelmében nem szabad támadni. Az első feltétel pedig azért nem áll fenn, mert a terrorista szervezetek felépítése és működése a nemzetközi terrorizmus igényeihez alkalmazkodva sejtszerűvé vált, azaz a terrorista szervezetek olyan kis csoportokból állnak, amelyek egymástól és a szervezet vezetésétől is bizonyos függetlenségben cselekszenek.¹³ A terrorista szervezeteknek ez a jellegzetessége fontos lesz majd a célzott emberölés morális megítélésében.

A terroristák így általában egy harmadik, a harcolók és nem-harcolók közötti köztes kategóriába tartoznak, a nem-legális harcolók kategóriájába. Ez a köztes kategória nem egy teljesen új kategória, hanem a két másikból tevődik össze, a kategória tagjai ugyanis néha harcolók, néha nem harcolók. Abban az esetben, amikor fegyvereiket nyíltan viselve fenyegetést jelentenek, harcolók, amikor azonban fegyvereiket elrejtik, és nem jelentenek fenyegetést, nem-harcolók. Ez azonban azt is jelenti, hogy amikor a terroristák harcolók, akkor a háború viselésének a szabályai szerint megengedett elvenni az életüket, amikor azonban nem-harcolók, akkor nem.¹⁴

A célzott emberölés morális igazolása: a törvénynek való érvényszerzés (law enforcement)

A célzott emberölés morális igazolásának a nehézségét az okozza, hogy amikor a célszemély életét támadják a célzott emberölés módszerének a segítségével, akkor a legtöbb esetben a célszemély nem-harcoló státusban van. Amennyiben a támadás a célszemélyt akkor érné, amikor ő fegyvert ragadva éppen terrorista akciót kíván végrehajtani, azaz éppen harcoló státusban van, akkor az igazolás semmilyen nehézségbe nem ütközne. Hiszen harcolóként harcoló vagy nem-harcoló életeteket fenyegetne, így a háborúviselés szabályaival összhangban elvehető lenne az élete. A legtöbb esetben azonban, mint Oszama bin Laden esetében is, a célszemély a lakásában van, és például tévét néz, vagy éppen utazik valahová a családtagjaival. A nem-harcoló státus azonban első pillantásra biztosít számára bizonyos morális védelmet a halálos támadások ellen.

A célzott emberölés morális igazolásának ebben az esetben is legalább két módja lehet. Az egyik, ha az igazolásnál nem ragaszkodunk az igazságos háború szabályaira való hivatkozáshoz, ekkor a célzott emberölésre úgy tekinthetünk, mint a törvénynek való érvényszerzés (*law enforcement*) módjára, a másik, ha továbbra is fontosnak tartjuk az igazságos háborút elméletét az igazolásban, és a célzott emberölés módszerét úgy tekinthetjük, mint önvédelmet. Az igazolás ezen két formája között első pillanatra az az egyik különbség, hogy amíg az első igazolás szerint a célzott emberölés célpontja büntetesként megérdemli azt, hogy célpont legyen, addig, a második igazolás szerint, a célpont az

¹³ Mi a terrorizmus? http://biztpol.corvinusembassy.com/?module=corvinak&module_id=4&cid=32.

¹⁴ Vö.: A nézet alátámasztására lásd: Meisels, Tamar: *The Trouble with Terror*, Cambridge, 2008. CUP, 142. o. A nézet kritikájára lásd: Frowe, Helen: *The Ethics of War and Peace*, Oxford, 2011. OUP, 190. skk.

önvédelmi szituációt létrehozva lemond arról a jogáról, hogy ne öljék meg.¹⁵ Ez alapján első pillanatra úgy tűnhet, hogy amíg a törvénynek való érvényszerzés esetében valamilyen korábbi rossz tette hivatkozva igazolható a célzott emberölés, addig az önvédelmi esetben egy valamivel későbbi rossz tette hivatkozva.¹⁶ Az alábbiak alapján azonban látjuk majd, hogy egy ehhez hasonló különbség ugyan felfedezhető a két igazolás között, de nem pontosan ez a különbség. Úgy vélem, hogy amíg a törvénynek való érvényszerzés esetében az igazolás alapja tényleg a múltbeli rossz tett, addig az önvédelmi esetben az igazolás alapja mind a múltbeli, mind a jövőbeli tettek együttléve, és nem pusztán egy jövőbeli tett. Az alábbiakban a két igazolási kísérletet tárgyalom.

A törvénynek való érvényszerzés abban a cselekvési folyamatban áll, amelyet például a rendészeti szervek folytatnak le az ellen, aki bűncselekmény gyanújába keveredik. A gyanúba keveredett személyt, információszerzést és hatósági felhatalmazást követően a nyomozó és fegyveres egységek felkeresik és őrizetbe veszik. Az őrizetbe vételt követően a gyanúsítottat megvádolják, és bíróság elé állítják, ahol a gyanúsított ügyvédje segítségével tisztázhatja magát. Ha ez nem sikerül, a gyanúsítottból vádlott lesz, s amennyiben a vádlottnak sem sikerül magát tisztáznia a vádak alól, akkor a bíróság kiszabja rá a megérdemelt büntetést, amit a fegyintézetben végrehajtanak. Ezzel vádlott bűnelkövetővé vált. Fontos pontjai ennek a folyamatnak, hogy a bírósági ítélet előtt a gyanúsított még nem bűnelkövető, és így például nem lehet rajta ítéletet végrehajtani, illetve hogy a bírósági ítélet után a bűnelkövetőn az ítéletet fegyintézetben hajtják végre.

A törvénynek való érvényszerzés ezen jellegzetességei miatt különbözik a személy szerinti emberölés (*named killing*) fent tárgyalt módszerétől. A személy szerinti emberölés esetében ugyanis az ellenséges személy megnevezése egyben azzal is jár, hogy őt bírósági vizsgálat nélkül bűnelkövetővé nyilvánítják, kiszabják rá a halálos ítéletet, és lehetővé teszik az élete elvételét az ő tartózkodási helyén. A személy szerinti emberölés, megkülönböztetve a törvénynek való érvényszerzéstől, a törvénynek való érvényszerzési folyamaton kívüli kivégzés. A törvénynek való érvényszerzés értelmében vett célzott emberölés és a személy szerinti emberölés azonban összemosódhat, ha jogi lehetőség van olyan bírósági tárgyalás lefolytatására, ahol a vádlott nincs jelen, és távollétében lehetőség van a bírósági ítélet meghozatalára. Ebben az esetben ugyanis lehetőség nyílik a törvénynek való érvényszerzés folyamatán belüli kivégzésre. Ezzel a lehetőséggel, és a távollétben lefolytatott elítélés lehetőségével nem foglalkozom a továbbiakban.

A törvénynek való érvényszerzés igazolási módszere a terroristák esetében arra az eshetőségre támaszkodik, hogy az országon belüli gyanúsítottak esetében előfordulhat, hogy a gyanúsított ellenáll a letartóztatásnak, azaz hogy ő vagy a társai fenyegetést jelentenek a nyomozó és fegyveres egységekre. Ebben a helyzetben az országon belüli esetekben megengedett a fegyverhasználat a letartóztatás kivitelezése (és az önvédelem) végett. Az elképzelés szerint a célzott emberölés igazolása teljesen hasonlóan működhet. Amennyiben a speciális egységek megfelelő jogkörrel rendelkező tagjai megfelelő információkkal rendelkeznek egy-egy fontosabb terroristavezető hollétéről, akkor őt megkísérrelhetik őrizetbe venni. Ekkor a kérdéses terroristáról már összegyűlt annyi bizonyító anyag, hogy megalapozott gyanú álljon fenn a terrorista bűnösségére, és a vád megalapozására. Amennyiben a terroristavezető vagy társai ellenállnak az őrizetbe vételnek, akkor a nyomozó és fegyveres erők a törvénynek érvényt szerezhetnek, aminek során a terrorista elvesztheti az életét.

A célzott emberölésnek ez a leírása nem teljesen rossz, de mint igazolás, nem teljesen azt igazolja, amit várunk tőle. Az a tény talán elfogadható, hogy az őrizetbe venni kívánt

¹⁵ Uo.: 137. o.

¹⁶ Vö.: McMahan, Jeff: Targeted Killing: Murder, Combat or Law Enforcement? In Finkelstein, J. D. Ohlen, A. Altman (eds) *Targeted Killing. Law and Morality in an Asymmetrical World*, Oxford, 2012. OUP, 138. skk.

terroristavezetők és/vagy társaik többnyire nem fogják magukat egyszerűen megadni, nem fogják vállalni az őrizetbe vételt, hanem valószínűleg ellent fognak állni, aminek során sokszor elvesztik az életüket. Ha ehhez hozzávesszük, hogy a törvénynek való érvényszerzés igazolja annak a helyzetnek a kialakítását, amelyben az őrizetbe venni kívánt terrorista nem adja meg magát, akkor úgy tűnhet, hogy a törvénynek való érvényszerzés igazolja a célzott emberölés módszerét. Ez azonban nem így van.

A törvénynek való érvényszerzés ugyanis igazolásként és nem az ilyen esetek egy általánosító és összegző leírásaként azt igazolja, hogy a kérdéses terrorista fegyveresen felkereshető és őrizetbe vétel alá vonható, akár fegyveres kényszerítést is használva. Ez az igazolás nem tartalmazza a terrorista élete elvételének igazolását. Tény, hogy bizonyos esetekben a nyomozók nem tudnak mást tenni, mint hogy elveszik az őrizetbe venni kívánt személy életét. Az emberölést azonban ekkor nem az igazolja, hogy ezzel szereznek érvényt a törvénynek, hiszen a törvény a jelen esetben csak az őrizetbe vételt írja elő. A törvény akkor írná elő az őrizetbe vételt vagy az emberölést, ha korábban született volna olyan bírósági határozat, amely a távollétében halálra ítéli a terroristát, és lehetőséget teremt a fegyintézetben vagy a tartózkodási helyén való kivégzésére. Ez azonban, mint láttuk, a személy szerinti emberölés verziója a törvénynek való érvényszerzésnek. Amennyiben a kivégzésre nincs lehetőség, akkor csak az igazolhatja a terrorista életének az elvételét, hogy az őrizetbe vételt végrehajtó nyomozók védik a saját életüket.

Végezetül érdemes megjegyezni, hogy nem is tűnik túl élethűnek úgy gondolkodni, hogy küldjünk nyomozókat a terrorista tartózkodási helyére, hátha nem áll ellen az őrizetbe vételnek. A helyzet sokkal inkább képzelhető el úgy, hogy speciális felhatalmazással rendelkező, azaz az őrizetbe vételre is jogosult, speciális kiképzést kapott katonák támadják meg a terrorista tartózkodási helyét, és kísérlik meg a „fegyveres őrizetbe vételt”, aminek az eredménye azonban a terrorista halála lesz.

A célzott emberölés morális igazolása: az önvédelem

A célzott emberölés másik igazolása az önvédelemre támaszkodik, és úgy fogalmazható meg, hogy a terroristavezetők vagy a terrorista szervezetben fontos szerepet játszó személyek élete, önvédelem során elvehető a célzott emberölés módszerével. Az önvédelemre hivatkozó igazolásnak három fontosabb fogalmi része van, az hogy a benne szerepet játszó önvédelem fogalma összetett fogalom, hogy az önvédelem megelőző jellegű, és végül, hogy a célszemélynek speciális kapcsolata van a megelőzni kívánt tettel vagy tettekkel.

Fent szó volt róla, hogy az igazságos háború elméletében az önvédelem fogalma kétféleképpen kaphat szerepet. Vagy a háború indításának igazságos okaként, amikor az állam önvédelméről és sok esetben ténylegesen az állam nem-harcoló tagjainak a védelméről van szó, vagy a háború viselése során, amikor a harcolóknak a saját magukat védő akciójáról van szó. A célzott emberölés esetében az önvédelem célja ugyan az állam és az állam nem-harcoló tagjainak a védelme, azonban ez az önvédelem nem a háború indításának az igazságos oka. A célzott emberölés alkalmazása ugyanis egy olyan katonai akció, amely egy már folyó háborúban megindított katonai művelet. Az igazolásban szerepet játszó önvédelem-fogalom így olyan önvédelmi hadművelet, amelynek a célja egy *de facto* és *de jure* is zajló háborúban az állam nem-harcoló polgárainak a védelme egy további terrortámadástól. A célzott emberölés igazolásához szükséges önvédelem-fogalomnak így az egyik eleme az, hogy annak célja az állam és a nem-harcoló állampolgárok védelme, a másik eleme pedig az, hogy az a katonai akció, aminek az igazolásában az önvédelemre lehet hivatkozni egy *de facto* és *de jure* is zajló háború.

Az igazoláshoz szükséges önvédelem-fogalom, továbbá, nem tényleges önvédelmet takar, amikor egy már megkezdődött agresszió ellenében van szükség a katonai akcióra, hanem megelőző jellegű, amikor egy (vagy több) küszöbön álló és másként el nem hárítható agresszió megelőzéséhez van szükség a megelőzni kívánt kárhoz mért arányos katonai akcióra. A célzott emberölés igazolásához szükséges megelőző önvédelem fogalma morális szempontból nagyon hasonlít a háborúindítás során hivatkozott megelőző önvédelem fogalmához. Mindkét esetben arról van szó, hogy az agresszió ugyan még nem kezdődött el, de annak megindítása bármikor várható és másként el nem hárítható, csak az arányos megelőző támadással. A megelőző önvédelem fogalmának három fontos összetevője, az hogy az agresszió a küszöbön álljon, hogy annak elhárításához szükség legyen a megelőző támadásra, és hogy a megelőző támadás arányos legyen azzal a kárral, amit a megelőzni kívánt agresszió vélhetően előidézne. A megelőző önvédelem fogalmának ezek a részei a küszöbön állás, a szükségesség és az arányosság fogalma.¹⁷

Az agresszió akkor áll küszöbön a háború indítása esetében, ha adott az agresszió ellenséges szándéka, ha adottak a fegyverek az agresszióhoz, és ha adott a fegyverek használatához szükséges emberi erő mozgósítása. Ha ezen részfeltételek közül valamelyik nem adott, akkor nem megelőző, hanem megakadályozó támadásról beszélünk. A megakadályozó támadás arra irányul, hogy ne jöjjön létre az az állapot, hogy az ellenség agressziója a küszöbön áll. A megakadályozó támadás a megelőző támadással szemben nem igazolható az önvédelemre hivatkozva. Ennek megfelelően az igazságos háborúviselés részeként alkalmazott célzott emberölés is csak megelőző lehet, megakadályozó nem.¹⁸

Az önvédelem szükségességének a feltétele azt jelenti, hogy a megelőző támadásnak, legyen akár hagyományos támadás, akár célzott emberölés, szükségesnek kell lennie ahhoz, hogy a fenyegetést jelentő agressziót elhárítsák. A háború indításának az esetében a megelőző csapásnak meg kell akadályozni az ellenséget abban, hogy kibontakoztassa saját támadását, és hogy ténylegesen fenyegetse az önvédelmet folytató állam nem-harcoló lakosságát. A célzott emberölés a szükségesség feltételének bizonyos esetekben úgy felel meg, hogy a terrorista életének a közvetlen támadása által megelőzi az elkövetni kívánt terrorcselekményt, más esetben (amit alább a szimbolikus terroristavezető esetének fogok nevezni) pedig úgy, hogy csökkenti a tervezett és elkövetett terrorcselekmények számát. Az utóbbi esetben a célzott emberölés egyáltalán nem egy adott terrorcselekmény elkövetésének a megelőzéséhez szükséges, hanem sokkal inkább terrorcselekmények sorozatának a megelőzéséhez.

Végül, a célzott emberölés esetében az önvédelem részeként az arányosság fogalmának akkor van jelentősége, ha a célzott emberölés során nem csupán a terrorista élete kerül veszélybe, hanem más harcoló és nem-harcoló személyek élete is.¹⁹ Ilyen eset, ha irányított rakétatámadással veszélyeztetik a terroristavezető életét, aki más, kevésbé jelentős terroristák és a családja társaságában egy autóban utazik. Az arányosság ebben az esetben azt kívánja meg, hogy a támadás ne torkolljon mészárlásba, hogy céljában ne a nem-harcolók ellen irányuljon, illetve, hogy előre látottan ne okozzon jelentős kárt az ellenséges nem-harcolók

¹⁷ Vö.: Dever, James – Dever, John P. Jr.: Making Waves: Refitting the *Caroline* Doctrine for the Twenty-First Century. In *Quinnipiac Law Review* (31), 2013.

¹⁸ Frowe, Helen: *The Ethics of War and Peace*, London, 2011. Routledge, 72. skk.

¹⁹ Amíg a harcolók életének a veszélyeztetésére az igazságos háború elméletén belül az arányosság elvének az alkalmazásával van lehetőség, addig a nem-harcolók életének veszélyeztetésére a kettős hatás elvét alkalmazva van lehetőség, és nem az arányosság elvén keresztül. Ez az arányosságfogalom a szűk arányosság fogalma. A kettős hatás elve szerint, amely szintén magába foglalja az arányosság fogalmát, a nem-harcolók élete csak abban az esetben veszélyeztethető, ha a támadás célja valamilyen katonai cél, aminek az elérése előre látott, de nem szándékolt és a cél eléréséhez képest arányos nagyságú nem-harcoló áldozatokkal is jár. Az egyszerűség kedvéért fent mind a harcolókra, mind a nem-harcolókra irányuló fenyegetés nagyságának a meghatározásához az arányosság elvét használom. Ez az arányosságfogalom a tág arányosság fogalma. Vö.: McMahan, Jeff: *Killing in War*, Oxford, 2009. OUP, 20-21. o.

életében. Ezek a feltételek a célzott emberölésnél teljesülnek. A célzott emberölés módszere azért is tűnhet csábítónak első pillantásra, mert alapvetően gazdaságos módszer, mind abban az értelemben, hogy a támadáshoz használt erők minimálisak, mind abban az értelemben, hogy az ellenségnek okozott kár minimális, összehasonlítva egy hagyományos támadással.

Úgy vélem, hogy a célzott emberölés igazolásához szükséges önvédelem-fogalom igazán lényeges része az önvédelmi katonai akció célpontja, a terroristavezető vagy a terrorszervezetben jelentős szerepet játszó személy, és a küszöbön álló terrorcselekmény közötti kapcsolat. Ez a kapcsolat jelöli ki ugyanis az adott terroristát, mint a célzott emberölés célpontját. A kapcsolat meghatározása azért is bír komoly jelentőséggel, mert a kérdéses terroristák általában nem végrehajtói a terrorcselekménynek, hanem csupán távoli levezénylői vagy szimbolikus vezetői a terrorcselekményt végrehajtó terrorista csoportnak.

A megakadályozandó terrorcselekmény és a terrorista között legalább háromféle kapcsolat állhat fenn. Ha a terrorista maga az elkövetője a terrorista cselekménynek, például egy mesterlövész vagy öngyilkos támadó, akkor a kapcsolat közvetlen oksági kapcsolat. A terrorista ebben az esetben közvetlenül saját maga idézi elő a terrorcselekményt, ugyanis ő az, aki meghúzza a ravaszt, vagy felrobbantja a bombát. Ha a terrorista a távoli levezénylője a terrorista cselekménynek, akkor a kapcsolat közvetett oksági kapcsolat. A közvetett oksági kapcsolat egy hierarchikus rendben kiadott parancsokon keresztüli kapcsolati láncban áll, aminek a segítségével a távolról felügyelő terrorista levezényli a terrorcselekményt. Nem szükséges, hogy a távolról vezénylő közvetlenül utasítson valakit a ravasz meghúzására vagy a bomba felrobbantására, előfordulhat, hogy a kapcsolati lánc több elemből áll. Ugyanakkor lényeges, hogy ennek a terroristának a parancsa szükséges legyen a terrorcselekmény végrehajtásához. Úgy vélem, hogy ezekben az esetekben, szem előtt tartva az önvédelmet, minden további nélkül igazolható a célzott emberölés, azaz a végrehajtó vagy a távolról vezénylő terrorista elleni közvetlen támadás.

Végül, a legkevésbé egyértelmű esetben, a terrorcselekmény és a célzott emberölés célpontja közötti kapcsolat nélkülöz minden oksági elemet, és kizárólag szimbolikus tartalmakra épül. A most vizsgált kapcsolatban a terroristavezető egyáltalán nem ad ki parancsot terrorcselekmény végrehajtására. Ugyanakkor a tömegkommunikációs és egyéb közvetítő csatornákon keresztül nyilvánvalóvá teszi azokat az értékeket, amelyekért ő érdemesnek tartja a harcot, illetve azokat a módszereket is, ahogyan ő érdemesnek tartja a harcot. A terroristavezető kiállhat az értékek és a módszerek mellett közvetlenül, népszerűsítve az értékeket, vagy közvetve, egy korábbi terrorcselekményt utólag felvállalva. Mindkét esetben arról van szó, hogy a terroristavezető azonosul valamilyen értékrenddel, illetve ennek az értékrendnek a követésére buzdítja híveit. Fontos hangsúlyozni, hogy az ilyen terroristavezető nem maga követi el a terrorcselekményeket és parancsokat sem ad terrorcselekmények elkövetésére. Ugyanakkor fontos figurája az adott terrorista csoport működésének, mivel személyisége és a személyiségével azonosított értékek sok más, potenciálisan terrorcselekményt elkövető személyt ösztönöznek terrorcselekmények végrehajtására. Személye nélkül a többi terrorista kevésbé lenne motivált terrorcselekményeket elkövetni. Az ilyen terroristavezető a terrorszervezetben, elsősorban szimbolikus szerepet tölt be, mivel az ő személye azonosítja azokat a célokat és azokat a módszereket, amelyeket az őt követő és példaképként tisztelő személyeknek ténylegesen követniük, illetve alkalmazniuk kell. Ő az, aki terroristák számára szimbolizálja mindazt, amiért a terroristák harcolnak. Az ilyen terroristavezető kapcsolata a terrorcselekményekkel, ebben az értelemben, szimbolikus.

A terrorcselekményekkel szimbolikus kapcsolatban álló vezető akkor kerülhet a terrorszervezetben belül fontos szerepbe, ha már van bizonyos története a terrorizmuson vagy magán a terrorszervezetben belül, ami által megalapozta saját személyének a fontosságát.

Ennek megfelelően a terroristavezető nem lehet csupán egy karizmatikus *homo novus*, hanem épp annyira fontos az, amit a múltban tett, mint az, amit a jövőben fog tenni.

A terrorcselekmény és a terroristavezető közötti szimbolikus kapcsolat alapot ad arra, hogy a terroristavezetőt, az önvédelmet figyelem előtt tartva, a célzott emberölés célpontjának tekintsük. A terroristavezető ugyanis nem ad ki közvetlen parancsot, és így nem felügyeli a tettek végrehajtását, azonban pontosan ugyanaz a tágan vett akarat van meg benne, ami a tetteket távolról felügyelő terroristában. Ez az akarat azonban ebben az esetben nem oksági viszonyon keresztül hatékony, hanem szimbolikus viszonyon keresztül.

A szimbolikus kapcsolat természetének a megértéséhez érdemes egy rövid kitekintést tenni a morális kötelességek egy morális elméletére, a teológiai voluntarizmusra. A teológiai voluntarizmus elmélete szerint a morális kötelességek Isten akaratából származnak. Az elmélet szerint Isten akarata kétféleképpen alapozhatja meg a morális kötelességeket. Isten akaratából egyrészt úgy származhatnak morális kötelességek, hogy Isten parancs formájában kifejezi akaratát, hogy ezt vagy azt a tettet meg kell tenni. A Bibliában Isten akaratának a kifejezése a Tízparancsolat és a szeretet törvénye. Isten akaratából azonban, másrészt, azáltal is származhatnak morális kötelességek, hogy Isten bizonyos értékekkel és módszerekkel választásával, szándékával vagy kívánságával azonosul.²⁰ Az előbbi esetben Isten akarata egy konkrét tett végrehajtására vonatkozik, az utóbbi esetben azonban a tettek és módszerek egy meghatározott típusára, amellyel Isten személyében azonosul. A teológiai voluntarizmus értelmében, mindkét esetben ugyanannyira morális kötelesség Isten akaratának a végrehajtása.

A terrorcselekményekkel szimbolikus kapcsolatban álló terroristavezető helyzete, a vizsgált problémát tekintve (egy konkrét vonatkozásban) hasonló Isten helyzetéhez a második esetben. Sem Isten, sem a terroristavezető nem ad parancsot, azonban Isten is, és a terroristavezető is elköteleződik választásával, szándékával vagy kívánságával bizonyos értékek és módszerek mellett. Természetesen mind a biblikus Isten, mind Allah teljesen más célok és módszerek mellett köteleződik el, mint a terroristák. Ami közös az isteni akarat és az Istent követő személyek tettei, illetve a szimbolikus terroristavezető és az őt követő terroristák tettei között, az az akaró személy és a személyt követő más személyek kapcsolatának a természete.

A terroristavezető értékeknek és módszereknek való elköteleződése által mindazok a személyek, akik követik a terrorista vezetőt, pozitív megerősítéshez jutnak azt illetően, hogy a terrorcselekményt végre kell hajtani. A terroristavezető ezért olyan fenyegetést jelent, amely fenyegetés a követők tettei által realizálódik. Ez a fenyegetés a szimbolikus fenyegetés.

A szimbolikus fenyegetés

Mindhárom, a terrorcselekmények és a terroristák között fennálló, most vizsgált kapcsolatban az a közös, hogy a kapcsolatokban szereplő terroristák egyaránt harcolók, mégpedig aktív fenyegetések. A harcolókon azokat a személyeket értjük, akik fenyegetést jelentenek az ellenség katonáira, az aktív fenyegetésen pedig azt a személyt, aki a fenyegetéssel szándékosan morális kár okozására törekszik. A ravaszt meghúzó vagy a bombát felrobbantó terrorista és a terrorcselekményt távolról levezénylő terrorista azért minősülnek aktív fenyegetésnek, mert a terrorcselekménnyel egy konkrét morális kár okozására törekszenek, és csak akkor, amikor éppen a károkozásra törekszenek, egyébként nem.

A szimbolikus terroristavezető jelentette szimbolikus fenyegetés is aktív fenyegetés. A szimbolikus fenyegetés azért minősül aktív fenyegetésnek, mert a terroristavezető a terrorcselekményekre való buzdítással általában véve törekszik morális kár okozására. Az ilyen terroristavezető mindig aktív fenyegetésnek minősül, akár zajlik hozzá köthető

²⁰ Murphy, Mark: Theological Voluntarism, *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Winter 2014 Edition), Edward N. Zalta (ed.), URL = <http://plato.stanford.edu/archives/win2014/entries/voluntarism-theological/>.

terrorcselekmény, akár nem. A szimbolikus vezető ugyanis nem feltétlenül jelöl ki egy konkrét célpontot, nem feltétlenül nevez meg egy konkrét módszert, és nem feltétlenül utasít egy konkrét tett megtételére. Pusztán a léte és a létével saját maga és mások által szándékosan azonosított értékek tartalma jelöli ki a célok és alkalmazott módszerek típusát. A kijelölt cél- és módszertípusokat a terroristák konkretizálják, mert a szimbolikus vezetővel azonosított értékek arra sarkallják a többi terroristát, hogy terrorcselekményeket hajtsanak végre, illetve hogy felkészüljenek terrorcselekmények végrehajtására. A felkészülés a terroristavezető aktivitása mellett pedig bármikor elkezdődhet.

Érdemes hangsúlyozni azonban, hogy a szimbolikus fenyegetés sem egészben, sem részben nem kapcsolódik a végrehajtó terroristák tevékenységéhez. Így nem abban áll, hogy a végrehajtó terrorista készül terrorcselekményt elkövetni, vagy, hogy a szimbolikus terroristavezető szellemi vezetése mellett a végrehajtó terrorista készül terrorcselekményt elkövetni. A szimbolikus fenyegetés csak a szimbolikus terroristavezető létehez és tevékenységéhez köthető. Az azonban lényeges, hogy legalább elviekben legyenek olyan személyek, akik számára a terroristavezető léte és tevékenysége pozitív megerősítést jelent terrorcselekmények elkövetésére. Ezen potenciális végrehajtó terroristák hiányában ugyanis, nem lennének olyan személyek, akik számára a terroristavezető személye a kérdéses értékeket és módszereket szimbolizálná. Az önvédelemben alkalmazott célzott emberöléshez azonban ezeknek a személyeknek nem szükséges aktivizálódniuk.

A szimbolikus vezető nem csupán passzív fenyegetést jelent, bár a passzív fenyegetés meghatározása szerint többek között a létével fenyeget. A passzív fenyegetés azonban csak kiegészítése egy aktív fenyegetésnek, amivel együtt összetett fenyegetést képez. Ilyen például, ha az egyik katona elállja az utat, amíg a másik támadja az ellenséget, aki így az elállt úton nem tud visszavonulni. A szimbolikus vezető esetében a vezető tevékenysége a propagandán kívül fizikailag nem jelentős, ő mégsem passzivitásában jelenti a fenyegetést. Ennek az az oka, hogy egyáltalán nem fizikailag jelenti a fenyegetést, hanem szimbolikusan és így morálisan. A szimbólumok pedig mindaddig aktívan hatnak, buzdítanak és mutatnak utat, amíg vannak olyanok, akik értékelik és követik őket. Ennek megfelelően, a szimbolikus vezető nem is közvetlen fenyegetés, mivel a fenyegetésnek ez a formája is a fizikai fenyegetéshez kapcsolódik. Végül a szimbolikus fenyegetés nem is közvetett morálisan nem-ártatlan fenyegetés, mert bár materiálisan mindkettő ártatlan, a két esetben mást jelent a materiális ártatlanság. A szimbolikus fenyegetés esetében a materiális ártatlanság abban áll, hogy nincs neki materiális szerepe, a terroristavezető ugyanis gyakorlatilag elhanyagolható oksági szereppel rendelkezik a morális kár okozásában. A közvetlen fenyegetésnek ezzel szemben bizonyos értelemben van materiális szerepe, ez a szerep azonban közvetett. A szimbolikus fenyegetés illeszkedését a fenyegetés többi típusa közé az 2. táblázat mutatja.

FENYEGETÉS	materiálisan	morálisan
aktív – materiális	nem-ártatlan	nem-ártatlan (egyedi rosszra irányul)
aktív – szimbolikus	ártatlan (nincs materiális szerepe)	nem-ártatlan (a rossz valamilyen típusára irányul)
passzív	nem-ártatlan (származékosan)	nem-ártatlan (származékosan)
közvetlen	nem-ártatlan	ártatlan
közvetett	ártatlan (közvetett materiális szerepe van)	nem-ártatlan / ártatlan

2. ábra A fenyegetés típusai 2.

Összefoglalás és kitekintés

A tanulmányban amellett érveltem, hogy lehetséges harcolni az igazságos háborúviselés módszereivel az olyan terroristavezetők ellen, mint Oszama bin Laden. Az egyik ilyen módszer a célzott emberölés módszere, aminek során az önvédelemre alapozva közvetlenül támadható a terroristavezetők élete, ha a terroristavezető szimbolikus kapcsolatban áll terrorcselekményekkel. A terroristavezetők elleni célzott emberölés egy nem állami szervezet vezetőjének élete elleni közvetlen támadás. A témából fakadó további, lehetséges kutatási irány, hogy vajon lehetséges-e az igazságos háború elméletén belül olyan politikai vezetők élete elleni támadás, azaz merénylet, akik a saját nem-harcoló polgáraik ellen kívánnak súlyos – például jelentős számú emberéletet követelő – emberi jogsértést elkövetni, vagy folytatni? Ilyen állami vezető volt Hitler, aki a zsidók ellenében, Sztálin, aki a muzsikok ellenében, vagy Szaddam Husszein, aki a síita „mocsári arabok” ellenében követett el emberi jogsértést. Alábbiakban röviden ennek a kérdésnek a létjogosultsága mellett fogalmazok meg néhány észrevételt.

A kérdés először is természetesen adódik a terroristavezetők ellen alkalmazott célzott emberölés morális lehetőségéből. Amennyiben ugyanis lehetséges a saját államunk nem-harcoló polgárai életének a védelme a célzott emberölés segítségével, akkor talán erre lehetőség van a politikai vezető saját államának nem-harcoló polgárai életének a védelmében is. A saját és az agresszor államának a nem-harcolói azonban morális szempontból nem teljesen tartoznak ugyanabba a kategóriába. A saját állam nem-harcolóinak a védelme ugyanis annak az államnak, mint államnak a feladata, amelynek a nem-harcolóiról szó van. Más államok nem-harcolóinak a védelme azonban elsősorban annak az államnak a feladata, amelyiknek a nem-harcolók a tagjai. Mindkét állítás annak a következménye, hogy az államok szuverének, azaz az állam vezetésének a feladata meghatározni azt, hogy mi történjen a területén, illetve megvédeni állampolgárainak közösségét. A vizsgálandó helyzet azonban éppen az, hogy az agresszor éppen a saját nem-harcolói ellen kíván elkövetni emberi jogsértést. Az igazságos háború elméletén belül elfogadott humanitárius intervenció elmélete ugyan bizonyos keretek között igazolja az államok elleni hadviselést, azonban kérdés, hogy ebben a harcban lehet-e szerepe a célzott emberölésnek.²¹ Egy fontos részprobléma így, hogy vajon a célzott emberölés alkalmazhatósága kiterjeszthető-e a nem állami vezetőkről az állami vezetőkre.

A részprobléma eldöntésének egyik aspektusa az, hogy a terroristavezetők ellen alkalmazott célzott emberölés igazolása ebben az esetben nem működik. A terroristavezetők ellen a fentiek értelmében ugyanis azért lehet fellépni, mert az ő tevékenységük fenyegetést jelent a saját állam nem-harcoló tagjaira, azaz az önvédelem alapján. Önvédelemről azonban, első pillantásra, egy másik állam tagjainak a védelmét illetően nem lehet beszélni.

Egy másik állam belügyeibe a másik állam polgárainak a védelmében ugyan lehetséges beavatkozni vagy az államok közötti szövetség alapján, vagy azért, mert a másik állam polgárainak egy közössége kéri ezt a segítséget,²² azonban most tegyük fel, hogy nem ez a helyzet. Ebben az esetben is lehetséges hivatkozási alap a komoly emberi jogsérelem elkövetésének vagy folytatásának a megakadályozása. Ez az eset talán értékelhető úgy, mint a beavatkozó állam saját maga által képviselt igazságos külpolitikai/nemzetközi rendszernek a védelme. Ezzel ugyan elismerjük, hogy jelenleg nem létezik, és talán nem is létezhet, egy olyan világállam, amely a saját belpolitikai szintjén lenne képes kezelni az emberi jogsértéseket. Ugyanakkor a beavatkozó államoknak a katonai – akár a célzott emberölés módszerét is magában foglaló – beavatkozását a súlyosan emberi jogsértő államok

²¹ Vö.: Altman, Andrew – Wellman, Christopher Health: From Humanitarian Intervention to Assassination: Human Rights and Political Violence. In *Ethics* (118), 2008.

²² Vö.: Walzer, Michael: Interventions. In *Just and Unjust War*, USA, Basic Books, 1977/1992.

tevékenységébe így nem csupán morális, és a politika színpadán másodlagos kérdésként fognánk fel, hanem mint olyan tágabb értelemben vett politikai kérdést, amelyben jelentősége van a beavatkozó állam önvédelmének. Amíg az önvédelem alapján egy állam a saját nem-harcoló polgárainak a védelmében, egyféle értelemben belpolitikai feladatokat lát el, addig ugyanezen az alapon egy másik állam civiljeinek a védelmében külpolitikai feladatokat. Amíg azonban önvédelmi alapon egy állam belpolitikai feladata a saját nem-harcoló polgárai életének a védelme, elviekben minden egyes állampolgára életének a védelme, addig ugyanezen az alapon az állam külpolitikai feladata más állam polgárai életének a védelme a súlyos emberi jogsértések ellen, azaz az emberi jogok védelme.

Végül, a célzott emberölés módszerének kiterjesztését illető kutatást az is motiválja, hogy az európai politikai gondolkodásban komoly szerepe volt a rossz uralkodó elleni harc, azaz a zsarnokölés elméletének.²³ A zsarnokok elleni harcnak a korábbiakban az volt a kulcskérdése, hogy milyen feltételek mellett lehet megtagadni az engedelmeskedést az állam vezetése felé, és a közjóra hivatkozva megtámadni azt. Manapság a közjó szintén fontos hivatkozási eleme a zsarnokölés elméletének, azonban amellett egyrészt megjelent az emberi jogsértés fogalma, illetve mellőle eltűnt az engedelmeskedés kötelessége. Ez a változás egyrészt annak köszönhető, hogy a zsarnokölés elméleti problémája manapság, hagyományos értelemben, nem belpolitikai, hanem külpolitikai problémaként merül fel, igazolása pedig az adott állam közjáját súlyosan károsító aktuális vagy potenciális emberi jogsértésre támaszkodik.

Irodalomjegyzék

- Altman, Andrew – Wellman, Christopher: *Health: From Humanitarian Intervention to Assassination: Human Rights and Political Violence*. In *Ethics* (118), 2008.
- Brincat, Shannon K.: *Death to Tyrants: The Political Philosophy of Tyrannicide I-II*. In *Journal of International Political Theory* (4)-(5), 2008-2009.
- Cady, Duane L.: *From Warism to Pacifism. A Moral Continuum*. Philadelphia, Temple University Press, 2010.
- Ceadel, Martin: *Thinking about Peace and War*. In Oxford, OUP, 1989
- Dever, James – Dever, John P. Jr.: *Making Waves: Refitting the Caroline Doctrine for the Twenty-First Century*. In *Quinnipiac Law Review* (31), 2013.
- Frowe, Helen: *The Ethics of War and Peace*, London, Routledge, 2011.
- Frowe, Helen: *Self-Defence and the Principle of Non-Combatant Immunity*. In *Journal of Moral Philosophy* (8), 2011.
- Frowe, Helen: *Defensive Killing*. Oxford, OUP, 2014.
- Gross, Michael L.: *Assassination: Killing in the Shadow of Self-Defense*. In J. Irwin (ed) *War and Virtual War: The Challenges to Communities*, Amsterdam, Rodopi, 2004.
- Gross, Michael: *Assassination and Targeted Killing: Law Enforcement, Execution or Self-Defence?* In *Journal of Applied Ethics* (23), 2006.
- McMahan, Jeff: *Innocence, Self-Defense and Killing in War*. In *The Journal of Political Philosophy* (2), 1994.
- McMahan, Jeff: *Killing in War*, Oxford, OUP, 2009.
- McMahan, Jeff: *Targeted Killing: Murder, Combat or Law Enforcement?* In Finkelstein, J. D. Ohlen, A. Altman (eds) *Targeted Killing. Law and Morality in an Asymmetrical World*, Oxford, OUP, 2012.
- Meisels, Tamar: *The Trouble with Terror*, Cambridge, CUP, 2008.

²³ Brincat, Shannon K.: *Death to Tyrants: The Political Philosophy of Tyrannicide I-II*. In *Journal of International Political Theory* (4)-(5), 2008-2009.

- Nagel, Thomas: War and Massacre. In *Philosophy and Public Affairs* (1), 1972
- Murphy, Mark: Theological Voluntarism, *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Winter 2014 Edition), Edward N. Zalta (ed.), URL = <http://plato.stanford.edu/archives/win2014/entries/voluntarism-theological/>.
- Statman, Daniel: Targeted Killing. In *Theoretical Inquiries in Law* (5), 2004.
- Zohar, Innonence and Complex Threats: Upholding the War Ethic and the Condemnation of Terrorism. In *Ethics* (114), 2004.
- Walzer, Michael: *Just and Unjust War*, USA, Basic Books, 1977/1992.